

NARRATÍVÁK A KORA ÚJKORBÓL

MŰVELŐDÉS ◉ DISKURZUS ◉ KAPCSOLATOK

A KORA ÚJKORRAL FOGLALKOZÓ
DOKTORANDUSZOK 2024. ÉVI KONFERENCIÁJA
- ABSZTRAKTFÜZET -

BUDAPEST, MÁJUS 9-10
ELTE BTK SZEKFŰ GYULA KÖNYVTÁR

2024. május 9. csütörtök

Helyszín: ELTE BTK Történeti Intézet Szekfű Gyula Könyvtár

(1088 Budapest, Múzeum körút 6–8. I. em. 115.)

10:10 – 11:40

A műveltség és az oktatás színterei

Szekcióelnök: Dr. Viskolcz Noémi egyetemi tanár (ME BTK Történettudományi Intézet)

Metzger Soma (ELTE) - „Hogy engemet a Jesus Christus tudományában felneveltél...” - Egy északkelet-magyarországi köznemes asszony műveltségének vizsgálata (1694-1702)

Az elmúlt években egyre több hazai tanulmány jelent meg a kora újkori női szerepekről. Ezek a munkák azonban majdnem kizárólag a főnemesi rétegre koncentráltak, rajtuk keresztül megvizsgálva a női ideálkép változásait a korszakban. Az előadás egy egyedülálló, a szakma számára eddig nem ismert, Szentpétery Évától származó köznemesi női naplón keresztül mutatja be a másik nemesi réteg egy példáját, leginkább a női műveltségben lezajló változásokra koncentrálna. Az előadás azt a kérdést teszi fel, hogy vajon a köznemesi réteg női tagjai milyen lemaradást mutattak a főnemesekhez képest a témában. Az előadás a szakirodalom alapján meghatározza a magyarországi női szerepek változásainak állomásait, feltárva az ezeken belüli átlagos, vagy csúcsteljesítménynek minősülő női példákat. Szentpétery Éva műveltsége ebbe a keretbe ágyazva és összehasonlítva az eddigi példákkal nyer kontextust. A naplón túl a családi levéltárban felbukkanó kontrollforrások is a kutatás tárgyát képezik, megmutatva, hogy a naplóíró mit tartott közlendőnek, vagy elhanyagolhatónak élete mozzanataiból. Az előadás célja rávilágítani arra, hogy nagyon korán, már a 17. század végén volt olyan nem főnemes asszony, aki érdeklődést mutatott a politika, jog, gazdálkodás és teológia iránt, ráadásul naplójával reprezentálni is szeretne volna ezt. Ezen felül, a naplóíró személyén keresztül az összes, szakirodalom által meghatározott új női szerep is jól érzékeltethetővé válik. Ebből következően, az előadás arra is rámutat, hogy a főnemesekhez képesti lemaradás nem minden téren jelentkezik a szerző esetében és hogy az írói aktus önmagában kimagasló teljesítményt jelent.

In recent years, more and more domestic studies on early modern women's roles have been published. However, these works have focused almost exclusively on women of the aristocratic class, examining through them the changes in the ideal of women during the period. This presentation will use a unique example of a gentlewoman's diary from Éva Szentpétery, which is not yet known to the profession, to present an example of the other social strata, focusing on changes in female literacy. The lecture will ask whether the women of the gentry are lagging behind the aristocrats in this field. To prepare the presentation, the literature was used to identify the stages of change in women's roles in Hungary, revealing examples of average or peak female performance within these stages. Éva Szentpétery's knowledge is contextualised within this framework and compared with previous examples. In addition to the diary, the control sources that emerge in the family archives are also the subject of

research, showing what the diarist considered to be communicable or negligible moments of her life. The aim of the lecture is to show that very early on, at the end of the 17th century, there was a woman of the gentry who showed an interest in politics, law, farming and theology, and who wanted to represent this interest in her diary. In addition, all the new roles of women as defined by the literature are clearly visible through the person of the diarist. Consequently, the lecture also shows that the author's backwardness in relation to her aristocratic peers is not universal and that the act of writing is in itself an outstanding achievement.

Török Karola (ELTE) - Történelemtanulás históriáskönyvekből. Históriás könyvek a fejedelemségkori erdélyi iskolai könyvtárakban

Doktori kutatásom témája könyv, könyvtár, társadalom a 17-18 századi Erdélyben. Vizsgálatom fókuszába az iskolai könyvtárak lehetséges könyvállományait helyezem a köztudatban elterjedt fejedelemség korában (1570 - 1711), de természetesen rugalmasan kezelve a határokat, adott esetben teret engedve kitekintéseknek. A tanintézmények könyvtárainak egykori lehetséges állományát fennmaradt régi összeírások és rekonstruált könyvlisták alapján elemzem. Öt intézményt választottam ki, a Kolozsvári-, az Enyedi-, Marosvásárhelyi-, Szászvárosi-, és a Székelyudvarhelyi Kollégiumot.

Jelen előadás a teljes kutatásomnak csupán egy vékony szelete, melyben az említett iskolák históriás könyveit mutatom be. Kutatásom során arra a kérdésre keresem a választ, hogy az adott időszakban az iskolai könyvtárakban voltak-e históriás könyvek, ha igen, akkor milyen arányban és milyen nyelvűek voltak. Igen érdekesnek tartom a vizsgálatot, mivel rávilágít arra, hogy a korabeli iskolai könyvtárakban milyen történeti munkákhoz férhettek hozzá a diákok és miből tanulhattak.

History books in the Transylvanian school libraries in the age of Principality

The topic of my PHD research consists of book, library, society in Transylvania of the 17-18th centuries. The focus of my research is on the possible books of school libraries in the period between 1570–1711. However in the case of certain sources we had to consider an upper chronological limit. I have analyzed the possible collections of the libraries of educational institutions on the basis of surviving old censuses and reconstructed book lists. I chose five institutions: the School from Kolozsvár, the School from Nagyenyed, the School from Marosvásárhely, the School from Szászváros, the School from Székelyudvarhely. My present microresearch makes only a small slice of the whole research, as in this presentation I focus on the history books of schools, mentioned above. I am wondering what kind of history books were common in those schools in the age of Principality, and if there were history books in the collections, and what their proportion was compared to the whole number of books. In my point of view it is an interesting research, as it can show us the historical works, which were available for students in the examined period.

Pilikta László (ELTE) - A mezővárosi korszak utolsó száz évének győri csúcstelje: a városi esküdtek társadalmi háttere és iskoláztatása

A 17-18. századi Győrben egyidejűleg több elit élt egymás mellett, aminek oka az volt, hogy a város több területen töltött be központi funkciót. A korábbi időszakokból „öröklötten” megyeszékhely volt, emellett egy püspökség centruma és fontos kereskedelmi csomópont. A

kora újkor folyamán a megváltozó körülmények (török előretörés, reformáció majd katolikus megújulás) miatt ezek további szerepekkel egészültek ki. Győr lett az egyik legfontosabb katonai erődítmény, egyben a magyarországi védelmi rendszer központja, másfelől a városban 1627-ben megnyílt a jezsuiták egyik első hazai gimnáziuma, ami gyorsan népszerűvé vált mind a helyi polgárok, mind a távolabbról érkező diákok körében, Győr ezzel jelentős iskolaközponttá is vált. Az előadás tárgyát azonban egy ezektől különböző – bár azokkal sok helyen átfedést mutató – elit, a városi esküdtek csoportja képezi, az a körülbelül 100 fő, aki 1650 és 1743 között a legnagyobb presztízzsel rendelkezett a győriek között és akik a legfontosabb, a város és a városiak életét érintő kérdésekben voltak hivatottak dönteni, miközben sokszor szó szerint vérre menő küzdelmet folytattak a város irányításáért más elitcsoportokkal, egyfelől a főkapitány vezette katonai, másfelől a földesúri szerepet betöltő egyházi vezetőkkel. Az előadásban a győri szenátorok származását, életkori adatait, rokoni kapcsolatait és iskoláztatását igyekszem bemutatni a rendelkezésre álló források: városi tanácsülési jegyzőkönyvek, iskolai matrikulák, adójegyzékek és hiteleshelyi dokumentumok alapján, illetve rámutatni arra, milyen továbblépési lehetőségeik lehettek a városigazgatáson kívül.

In Győr in the 17th and 18th centuries, several elites lived side by side at the same time, which was because the city fulfilled central functions in several areas. From earlier periods it "inherited" a county seat, the centre of a bishopric and an important commercial hub. During the early modern period, due to changing circumstances (Turkish advance, Reformation and Catholic revival), additional roles were added. Győr became one of the most important military fortifications and the centre of the Hungarian defence system, and on the other hand, one of the first Hungarian grammar schools of the Jesuits was opened in the city in 1627, which quickly became popular both among local citizens and students coming from further afield, making Győr a significant school centre. The subject of the lecture, however, is an elite different from these, although overlapping with them in many places, the group of city jurors, approximately 100 people who had the greatest prestige among the people of Győr between 1650 and 1743 and who were supposed to decide on the most important issues affecting the life of the city and its inhabitants, while often engaged in a literal bloody struggle for the control of the city with other elite groups. Military leaders led by the captain-general on the one hand, and church leaders acting as landlords on the other. In the lecture I try to present the origins, age data, relatives and education of the senators of Győr based on the available sources: city council meeting minutes, school matriculas, tax lists and authentic local documents, and to point out what opportunities they may have had to advance outside the city administration.

11:50 – 13:20

Az egyéni és a családi kapcsolatépítés stratégiái

Szekcióelnök: Dr. Oborni Teréz habilitált egyetemi docens (ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék; tudományos főmunkatárs, osztályvezető (HUN-REN BTK Történettudományi Intézet)

Miski Péter (PPKE) - Gyulafehérvártól Gyulafehérvárig. Teleki Mihály egy mozgalmas éve (1669-1670)

Az erdélyi hatalmi válság küzdelmeiből győztesen kikerülő Apafi Mihály uralkodásának kezdeti évei hatalma megszilárdításáról szólnak. A vasvári béke megkötése után nyilvánvalóvá vált, hogy a területileg megcsonkított, javaiból jelentősen kifosztott fejedelemség konszolidálása a krími rabságot megjárta, korábban legfeljebb a tanácsúri tisztséget pozicionáló Apafira vár. Ezt a Rákóczi-kori politikai elit megmaradt tagjai egy idő után el is fogadták és ők is igyekeztek ismét pozícióba kerülni. A kővári kapitányi tisztséget betöltő Teleki Mihály – bár II. Rákóczi György hűséges híve volt, majd az ő halála után Kemény János támogatója lett – is felismerte, majd elfogadva a helyzetet, lépéseket tett, hogy korábbi szerepvállalásáért kegyelmet kapva harcba szállhasson további pozíciók megszerzéséért. Kitüntetett helye volt, hiszen Kővár a Magyar Királlyal való kapcsolattartás miatt megnövekedett fontossággal bírt, illetve a fejedelemszónya, Bornemissza Anna rokonaként élvezhette az udvar támogatását is. Korábbi harcostársa és a fejedelem sógora, Bánffy Dénes is támogatta a szegény rokon pozícióba kerülését, akinek katonai képességeire kevésbé, de hajdani (fő)postamesteri ténykedése alatt kiépített kapcsolati hálójára is számíthattak. Az egyik ilyen fontos háló a szintén az erdélyi határszélen fekvő Huszt uraival, a Rhédey-Bethlen házaspárral kötötte össze. A Rhédey Ferenc halálával megözvegyült grófné – közeli férfirokon híján – Telekiben találta meg érdekeinek képviselőjét a fejedelmi udvarban. Bethlen Druziána fia, majd férje elvesztése után megtapasztalhatta, hogy a rokonság milyen erővel igyekszik megszerezni magának az ő örökségét és – természetesen – Apafi sem mondott volna le a fontos erősségről. Előadásomban az ebben a kényes szituációban gyakran közvetítő szerepet betöltő Teleki Mihály 1669-1670-es szerepvállalását tervezem bemutatni. A kővári kapitány itineráriumának és levelezésének felhasználásával igyekszem rekonstruálni a történéseket, amelyek során fejedelmi küldöttek, vármegyei hadak és a dörgedelmes levelekben fenyegetőző Thököly István is igyekezett hatalmába keríteni Husztot, de ez végül Telekinek sikerült, az özvegy őt engedte be a várba. Az egykori fejedelemszónya azonban hamarosan ágyynak esett, majd gyors elhalálozása után Teleki biztosította az erősséget, a katonákat feleskette a fejedelem hűségére, majd ezt követően útnak indult a Gyulafehérvárra meghirdetett országgyűlésre, ahol a tanácsúri pozíció várt rá.

The early years of the reign of Mihály Apafi, who emerged victorious from the Transylvanian power crisis, were about consolidating his power. After the conclusion of the Peace of Vasvár, it became obvious that the consolidation of the territorially mutilated principality, which had been significantly plundered of its wealth, was waiting for Apafi, who had been a prisoner of Crimea and had previously held the position of councillor at most. This was accepted by the remaining members of the Rákóczi-era political elite and they, too, sought to regain their positions. Mihály Teleki, who held the post of captain of Kővár, although he was a loyal supporter of György II

Rákóczi and after his death became a supporter of János Kemény, also recognised and accepted the situation and took steps to fight for further positions, being pardoned for his earlier role. It was a privileged position, as Kővár was of increased importance because of his relations with the Kingdom of Hungary, and as a relative of the princess, Anna Bornemissza, he could also enjoy the support of the court. His former comrade-in-arms and the prince's brother-in-law, Dénes Bánffy, also supported the poor relative's rise to the position, whose military skills were less important, but whose network of contacts, built up during his former (chief) postmaster, could be relied on. One of these important networks linked him to the lords of Huszt, also on the Transylvanian border, the Rhédey-Bethlen couple. The Countess, widowed on the death of Ferenc Rhédey, found a representative of her interests at the princely court in Teleki, for lack of a close male relative. After the loss of Druziána Bethlen's son, and later her husband, she was able to experience the force with which the kinship was trying to acquire her inheritance, and - naturally - Apafi would not have given up this important stronghold. In my lecture, I intend to present the role of Mihály Teleki, who often played a mediating role in this delicate situation, in 1669-1670. Using the itinerary and correspondence of the captain of Kővár, I will try to reconstruct the events during which princely envoys, county troops and István Thököly, who threatened in his letters, tried to take control of Huszt, but finally Teleki succeeded and the widow let him into the castle. The former princess, however, soon fell into bed, and after her quick death Teleki secured the fortress, swore the soldiers to the prince's loyalty, and then set off for the Diet in Gyulafehérvár, where the position of councillor awaited him.

Bödö Krisztián (KRE) - Sókereskedéstől a cukorgyártásig - néhány megjegyzés a Lilien családról

A vesztfáliai származású, középkori eredetű Lilien család sókitermeléssel és sókereskedéssel foglalkozott. Egyike volt annak a hét családnak, amely az úgynevezett Erbsälzer címet viselte. A sómonopólium évszázadokon át meghatározta a család presztízsét és vagyonát, ugyanakkor az idősebb ághoz tartozó Franz Michael Florenz von Lilien (1696-1776) eltérő utat járt be. A Thurn und Taxis ház titkos tanácsosává és a birodalmi posta igazgatójává vált. Fontos szerepet játszott a Thurn und Taxis ház és a Habsburg dinasztia közötti konfliktusok megoldásában, amely tovább növelte a család rangját és presztízsét. Gyermekei közül Magyarországon történetében is fontos szerepet játszott Joseph von Lilien (a magyar szakirodalomban Lilien József), aki nem politikai és nem katonai érdemekkel, mint inkább gazdálkodási szaktudásával tűnt ki. A Graztól nem messze fekvő Hohenbrucki birtokon már megmutatkoztak azok az gazdasági kísérletek, amelyek aztán – házassága révén – a Fejér vármegyében fekvő ercsi uradalomban teljesedtek ki (pl.: olajgyártás, cukorgyártás, új vetési eljárások). Ercsit Szapáry Pétertől, apósától bérelte a 18. század végétől. A források nagy hiányossága nem teszi lehetővé, hogy Lilien József (1753-1828) gazdasági tevékenységét, a racionális birtokgazdálkodás korai példáját pontosan megismerjük, azonban hatása miatt – a töredezett kép ellenére – kutatásra érdemes. Bár a Lilien család a kora újkorban nemesi címet, majd birodalmi bárói címet nyert és a földbirtokos arisztokrácia soraiba emelkedtek, a középkorban gyökerező polgári attitűd és vállalkozói szellem nem veszett el.

The Lilien family, of medieval origin and of Westphalian origin, was involved in salt production and trade. They were one of the seven families that bore the title of Erbsälzer. For centuries, the salt monopoly defined the family's prestige and wealth, but Franz Michael Florenz von Lilien (1696-1776), who belonged to the elder branch, followed a different path. He became a Privy Councillor of the House of Thurn und Taxis and Director of the Imperial Post Office. He played an important role in resolving the conflicts between the House of Thurn und Taxis and the Habsburg dynasty, which further increased the family's title and prestige. Among his children, Joseph von Lilien (Lilien József in Hungarian literature), who stood out not for his political and military merits but rather for his farming expertise, also played an important role in the history of Hungary. The Hohenbruck estate, not far

from Graz, was already the site of economic experiments which, through his marriage, were to be developed in the Ercsi estate in Fejér county (e.g. oil production, sugar production, new sowing methods). He had leased Ercsi from his father-in-law, Peter Szapáry, from the end of the 18th century. The great scarcity of sources does not allow us to gain an accurate picture of the economic activities of Lilien József (1753-1828), an early example of rational estate management, but his impact makes him worthy of research, despite the fragmented picture. Although the Lilien family gained nobility in the early modern period and later the title of imperial baron and rose to the ranks of the landowning aristocracy, the civic attitude and entrepreneurial spirit rooted in the Middle Ages was not lost.

Koncz Erik (Comenius Egyetem, Pozsony - Szlovák Tudományos Akadémia) - A Balassák családpolitikája a 18. század első felében: a harmadik grófi ág társadalmi tőkéjének akkumulációja

A felhalmozott erőfeszítések fejlesztése a gazdasági, társadalmi, kulturális vagy szimbolikus tőke felértékelésére az arisztokratikus társadalom fontos szempontja volt. E felértékelésnek számos módja lehetett, ami természetesen a várt eredménytől függött. A társadalmi tőke felértékelődésének mértéke a társadalomban meglévő kapcsolati hálók kiterjedésétől függött. Az új kapcsolatok létrehozásának vagy a régebbiek megerősítésének eszközévé váltak az arisztokratikus házasságok. Ezek az arisztokrata családok fő eszközei közé tartoztak a társadalmi és hatalmi ranglétrán való feljebbjutásnál. A jól átgondolt családpolitikának köszönhetően a különböző családok nemcsak gazdasági, hanem társadalmi haszonra is szert tehetek. Ugyanakkor egy házasság egyszerre több család számára is előnyössé válhatott. A Balassa család a szerteágazó nemesi családok közé tartozott, amelyek a kora újkorban kiterjedt kapcsolati hálót építettek ki. A 18. század elején a vágbesztercei ág idősebb és fiatalabb vonalának képviselői lettek a család utódai. A két ág eltérő családpolitikája tükrözte különbségeiket. Az idősebb ágvonalképviselői a már meglévő kapcsolati hálójukat és a jelentős vagyoni háttérüket kihasználva a magyar arisztokrácia soraiból származó családok felé orientálódtak. Ezzel szemben a fiatalabb ág, amely kisebb gazdasági háttérrel rendelkezett és nem használta a meglévő kapcsolati hálót, a középnemességgel kötött, kevésbé tekintélyes házasságok felé orientálódott. A dolgozat ezért az idősebb vonal társadalmi tőkéjének felhalmozódásában a családpolitikát felhasználó kapcsolati háló kiépítésére összpontosít, melynek irányát Balassa (I.) Gábrriel özvegye, Perényi Mária adta meg.

An important element of the aristocracy was to make efforts to accumulate economic, social, cultural, or symbolic capital. This valorisation could take many forms, depending of course on the expected result. The extent to which social capital was valorised depended on the extent of the networks of relationships that existed in society. The instruments for establishing new relationships or strengthening old ones were the aristocratic marriages. These were one of the main instruments used by aristocratic families to move up the social and power hierarchy. By a well-thought-out family policy, families were able to gain not only economic but also social profits. At the same time, one marriage could be profitable for several families at the same time. House of Balassa was one of the noble families that built up an extensive network of connections in the early modern period. At the beginning of the 18th century, representatives of the older and younger line of the main family branch became the descendants of the family. The different family policies of the two lines reflected the differences between them. The representatives of the older line, taking advantage of the already existing network of connections and considerable wealth, were oriented towards the future families from the ranks of the Hungarian aristocracy. In contrast, the younger line, which had smaller economic background and did not use the existing network of connections, was oriented towards less prestigious marriages with the middle class. In the field of the accumulation of the social

capital by the older line, the thesis therefore focuses on the building of a network of relationships through family politics, the direction of which was given by Mária Perényi, Gabriel (I.) Balassa's widow.

14:45 – 16:45

Tudástranszfer és információáramlás

Szekcióelnök: Dr. G. Etényi Nóra habilitált egyetemi docens (ELTE BTK Kora Újkori Történelmi Tanszék)

Danková Sabina (Bél Mátyás Egyetem, Pozsony) - Kommunikáció és híráramlás Balassa Judit levelezésében a 17. század második felében

A kora újkort általában az információs és kommunikációs forradalom időszakaként szokás számontartani. A történelmi Magyarország esetében ez a zavaros hadi és politikai események korszaka volt, amely a lakosság minden rétegének életét befolyásolta. A gyorsan változó helyzet ösztönözte a kommunikációs hálózatok fejlődését. Az információáramlás új eszközei jelentek meg, azonban a levelezés továbbra is megőrizte kiemelkedő helyét az információcsere folyamatában. Az üzenetek értéke a mennyiségüktől, gyorsaságuktól, pontosságuktól és hitelességüktől függött. A nemesség levelezése nemcsak a történelmi események kutatásában jelent értékes forrást, hanem a kommunikáció és hírek áramlásának folyamata szempontjából is. A tanulmány Balassa Judit (1630 körül – 1685 körül) levelezésének elemzésével, a kommunikáció jellegét és az üzenetközvetítés mechanizmusát vizsgálja. A tájékozottság fontos volt a nemesi feleségek számára is, akik férjük távollétében az uradalmak igazgatásával foglalkoztak és a lakosság biztonságáról is gondoskodniuk kellett. Balassa Judit férje, I. Koháry István (1616 – 1664) halála után a Honti régióban elhelyezkedő családi birtokokról gondoskodott. Ehhez szükséges volt, hogy kellőképpen tájékozott legyen az aktuális helyzet alakulásáról, különösen a határvidék közelségére nézve. A rendelkezésre álló források az érintett időszakot az 1650-es évektől az 1680-as évekig határolják. Balassa Judit levelezőhálózatára fókuszálva értékelem leveleinek terjedelmét és földrajzi kiterjedését. Emellett foglalkozom a híráramlás gyorsaságával és módjával kapcsolatos kérdésekkel is, és ahol lehetséges, értékelem a hírek hitelességét is.

The early modern period is usually considered to be the period of the information and communication revolution. The rapidly changing situation in this turbulent era stimulated the development of communication networks. Technological development prompted the emergence of new tools for the dissemination of information. Correspondence, however, continued to maintain its prominent position in the process of information exchange. The value of messages depended on their quantity, speed, accuracy, and credibility. The correspondence of the nobility represents a valuable source not only for research into historical events but also for the history of communication and the dissemination of news. The paper focuses on the character of epistolary communication and the mechanism of news dissemination by analysing the correspondence of the noblewoman Judith Balassa (c. 1630 – c. 1685), widow of Stephen I. Koháry (1616 – 1664). Being well informed was also important for the wives of the nobility, who were responsible for the administration of the manors in their husbands' absence and also had to ensure the safety of the population. As a widow, Judith Balassa looked after the family estates in the Hont region. This required her to be sufficiently informed about the current

situation, mainly because of the proximity of the border region. The available sources range from the 1650s to the 1680s. Focusing on Judith Balassa's epistolary network, I evaluate the volume and geographical scope of her letters. I also focus on the speed and manner of spreading of messages, and, where possible, evaluate their credibility.

Keywords: correspondence, spreading of messages, communication, informing, 17th century

Luterán-Turi Sarolta (EKKE) - " Az török felől mit írjon Kegyelmed én megértettem"- Széchy Dénes levelei a Batthyányakhoz

Kutatásom központjában a Széchy família 16-17. századi komplex vizsgálata áll, így a különböző családtagok karriervizsgálata, birtokstratégiája mellett részletesen elemzem személyes kapcsolatrendszerüket is. A kora újkori levelezések által részletes képet kapunk a hódoltság kori főúri családok hétköznapijairól, egymáshoz fűződő viszonyukról, kapcsolattartásukról, a fontos történelmi pillanatokhoz köthető véleményükről és abban való részvételükről. Ezek a dokumentumok a személyes kommunikációt helyettesítették, ezért társadalomtörténeti, politikai, illetve hadtörténeti szempontból is rendkívül értékes forrásanyaggal bírnak. A Széchy család magánjellegű levelezésének nagy részét a Batthyányak levéltára őrizte meg, így a velük történő levélváltások által bepillantást nyerünk a família magánszféréjébe. Az első komolyabb, egységesen megőrzött levélanyag Széchy Dénesé, aki Lobkowitz-Poppel Évával – Batthyány Ferenc özvegyével – és annak fiával, Batthyány Ádámmal állt rendszeres kapcsolatban, így a két család közti kontaktus 17. századi elemzésére nagyrészt ezek a forrásanyagok állnak a kutatók rendelkezésére. Előadásomban Széchy Dénes Batthyányakhoz írt levelezését vizsgálom. A főúrnak az 1634-1640 közötti időszakból összesen 12 darab Lobkowitz-Poppel Évához írt üzenete maradt fenn. Batthyány Ferenc özvegye korának egyik legismertebb, arisztokrata körökben nagy tiszteletnek örvendő főúri asszonya volt. Az üzenetek témája jellemzően magántermészetű. Ír gyermekei betegségéről éppúgy, mint az utazásai során átélt tapasztalatairól, élményeiről. A Batthyány családdal történő levélváltások másik fontos szereplője Batthyány (I.) Ádám, királyi kamarás, „dunántúli” kerületi főkapitány, étekfőgőmester. Mindkettőjük életében fontos szerepet töltött be a császárváros, az uralkodó szolgálatában párhuzamosan eltöltött évek, így rendszeres kapcsolattartásuk többszörösen indokoltnak tekinthető. 1633 és 1645 közötti időszakban Batthyány Ádámmal – akárcsak az édesanyjához, Lobkowitz-Poppel Évához – intézett levelek egyaránt nélkülözik a válaszüzeneteket, ám még így is értékes információ forrásai a hódoltság kori főúri kommunikációnak. A Lobkowitz-Poppel Évával váltott levelekkel ellentétben, ezek tartalmi és formai követelményeit tekintve inkább hivatalos levélnek minősülnek. Érintik a török elleni küzdelmet, a főúri életformával járó hivatalos teendőket, ugyanakkor helyet kapnak benne az udvari zenészekkel kapcsolatos apró-cseprő ügyek is. A Batthyányakkal történő levélváltás Széchy Dénes korai (1650) halálával sem szakadt meg, özvegye Draskovich Sára vette át a kapcsolattartó és levélíró szerepét.

The center of my research is the complex investigation of the Széchy family, so in addition to the career investigation and estate strategy of the various family members, I also analyze their personal relationship system in detail. Through the early modern correspondence, we get a detailed picture of the everyday life of noble families during the subjugation period, their relationships with each other, their relationships, their opinions related to important historical moments and their participation in them. These documents replaced personal communication,

so they contain extremely valuable source material from a social, political, and military history point of view. Most of the private correspondence of the Széchy family has been preserved by the Batthyány archives, so through the exchanges of letters with them, we get a glimpse into the family's private sphere. The first serious, uniformly preserved letter material is Dénes Széchy. In my lecture, I examine the correspondence, written by Dénes Széchy to the Batthyánys. A total of 12 messages were written to Éva Lobkowitz-Poppel from the period between 1634–1640, and have survived. The widow of Ferenc Batthyány was one of the best known noblewomen of her time, highly respected in aristocratic circles. The subject of the messages has typically a private nature. He writes about his children's illness as well as about his experiences during his travels. Another important player in the correspondence with the Batthyány family is Ádám (I.) Batthyány, royal chamberlain. Vienna played an important role in the lives of both of them, and the years they spent in parallel service to the ruler, so their regular contact can be considered to be several times justified. In the period between 1633 and 1645, the letters addressed to Ádám Batthyány - as well as to his mother Éva Lobkowitz-Poppel - do not contain reply messages, but they are still valuable sources of information for the communication of lords during the subjugation period. In contrast to the letters exchanged with Éva Lobkowitz-Poppel, due to their content and formal requirements, these are considered more official letters. They touch on the struggle against the Turks, the official duties associated with the nobleman's way of life, but at the same time, there is also a place for small matters related to their court musicians. The exchange of letters with the Batthyánys did not stop even with Dénes Széchy's early death (1650), his widow Sára Draskovich took over the role of contact and letter writer.

Szentkereszti Máté (ELTE) - Scientia Amabilis magyar folyóiratokban (1770-1830)

A botanizálás olyan tudományos elméleti és gyakorlati tevékenységgé vált a 18. század végére, amely a növények fiziológiai tulajdonságainak, élettani folyamatainak vizsgálatát, s ezek alapján a Carl von Linné által megalkotott rendszertani kategóriákba besoroló osztályozást is jelentette. A növények megismeréséhez kapcsolódó tudományos tudás szeretete, a scientia amabilis – mely kifejezést a binominális nomenklaturát megalkotó Linnétől származik – nem csupán az orvosok, s az évtizedek során önálló hivatássá váló botanikus szakma képviselőinek, hanem a természet minden barátjának növények iránti szeretetére terjedt ki. Előadásunkban ezt a sokrétűen jelenséget a folyóiratirodalom segítségével mutatjuk be. Közelebbről a 18. század második felétől megjelenő, öt különböző profilú, különböző státuszú és pozíciójú olvasóközönséget megcélzó magyar és német nyelvű folyóiratok botanika-botanofília vonatkozású tartalmainak tudományos, felvilágosító és társadalmi kontextusait kíséreljük meg rekonstruálni. A sajtóanyagok szerkezeti és tartalmi elemzésével az előadás mellett érvel, hogy a respublica litteraria botanica virtuális közösségébe immáron bárki beletartozhatott, hiszen a botanofília, azaz a botanika szeretete minden olyan tevékenységet magába foglalt, amely a növények gyűjtésével, megfigyelésével és rendszerezésével kapcsolatba hozható volt. De ezen túlmenően, elsősorban a nemesség, litteratus polgárság köreiben a 18. század folyamán egyre divatosabbá váló, társadalmi státuszuk reprezentációjaként is értelmezhető tevékenységek sora, mint a privát kertépítés, herbárium gyűjtemények létrehozása, folyamatos gyarapítása és gondozása, botanika tárgyú könyvek, folyóiratcikkek gyűjtése olvasása, szűkebb és tágabb közösségi megvitatása révén lényegében bárki botanofillé válhatott. A botanofília pedig a tágabb nyilvánosságban a periodikák által megragadható a tudománytörténeti kutatás számára.

By the end of the 18th century, botany had become a scientific theoretical and practical activity, which also provided a basis for the study of the physiological properties and physiological processes of plants, and for the classification of plants into the taxonomic categories created by Carl von Linnaeus. The love of scientific knowledge linked to the knowledge of plants, the scientia amabilis, a term derived from Linnaeus, who coined the

term 'binomial nomenclature', extended not only to the love of plants among doctors and botanists, who over the decades became a profession in their own right, but also to all friends of nature. In this lecture, we will illustrate this multifaceted phenomenon with the help of the journal literature. We will try to reconstruct the scientific, educational and social contexts of the botanical-botanophilic content of Hungarian and German-language periodicals published from the second half of the 18th century onwards, with five different profiles and targeting a readership of different status and position. By analysing the structure and content of the press materials, the lecture argues that the virtual community of the res publica litteraria botanica was now open to everyone, since the love of botany included all activities related to the collection, observation and classification of plants. In addition, however, a series of activities which became increasingly fashionable in the 18th century, especially among the nobility and the literate bourgeoisie, and which could be interpreted as a representation of their social status, such as private gardening, the creation, the ongoing growth and maintenance of herbarium collections, the reading of books and journal articles on botany, and the discussion of botanical matters in the community and beyond, meant that anyone could become a botanophile. And botanophilia in the broader public sphere can be captured by periodicals for research in the history of science.

Kiss Lajos (EKKE) - Czéczey Lénárt és Serédy Gáspár kapcsolati hálózata Abaúj vármegyében

1536-ban, az I. Ferdinánd által ellenőrzött Kassa városa Szapolyai János fennhatósága alá került. A vár kapitánya a köznemesi származású, abaúji birtokos Czéczey Lénárd lett, aki Fráter György bizalmas emberei közé tartozott. I. Ferdinánd érdekeit Magyarország északkeleti térségében Serédy Gáspár felső-magyarországi kapitány képviselte. Kassa elfoglalásával a Szapolyait Jánost támogató erők egy jelentős stratégiai pontot nyertek, ugyanakkor a terjeszkedés üteme meg is akadt. Czéczey kassai tevékenysége, valamint Serédy főkapitánysága alatt a térségben állandó konfliktushelyzet alakult ki. A korábbi birtokviszonyok pedig mind a Szapolyai párti urak terjeszkedésének, mind a Serédyek által vállalt szerepkörök hatására megváltoztak, átalakultak. Előadásomban a két politikai szereplő pályáját, karrierépítési stratégiáját vázolom fel, hasonlítom össze. Ezen kívül kitérek, mind Serédy Gáspár, mind pedig Czéczey Lénárd családi hátterére és kapcsolati hálózataira, illetve ezek politikai és társadalmi hatásaira. Prezentációmban Magyarország északkeleti régióján belül elsősorban Abaúj vármegye területét és a fontosabb pozíciókat betöltő nemesi családokat vizsgálom. Célom egy átfogó képet rajzolni a Serédyekhez illetve Czéczeyhez tartozó abaúji nemesek klientúrahálózatáról, érintettségéről, valamint a két politikai szereplő politikai és birtokstratégiáiról az 1536 és az 1551 közötti időszakban. Előadásomban röviden elemzem Izabella királyné Lengyelországba történő távozásának politikai és társadalmi hatásait.

In 1536, the city of Kassa, controlled by Ferdinand I, came under the rule of János Szapolyai. Lénard Czéczey, a nobleman of Abaúj origin and one of the confidants of George Frater, became the captain of the castle. The interests of Ferdinand I in the north-eastern part of Hungary were represented by the captain Serédy Gáspár from Upper Hungary. With the capture of Kassa, the forces supporting János Szapolyai gained a significant strategic point, but the pace of expansion was also stalled. During Czéczey's activity in Kassa and Serédy's command, a constant state of conflict developed in the region. And the former relations of ownership were changed and transformed both by the expansion of the Szapolyai lords and by the roles assumed by the Serédys. In my lecture I will outline and compare the careers and career-building strategies of the two political figures. I will also discuss the family background and networks of both Gáspár Serédy and Lénárd Czéczey, and their political and social impact. In my presentation, I will focus on the north-eastern region of Hungary, mainly on the area of Abaúj county and the noble families occupying the most important positions. My aim is to draw a comprehensive picture

of the network and involvement of the nobles of Abaúj county belonging to the Serédys and Czéczeys respectively, as well as the political and property strategies of these two political actors in the period between 1536 and 1551.

17:00 – 18:30

A bécsi udvar: kapcsolatok és reprezentáció

Szekcióelnök: Prof. Dr. Fazekas István egyetemi tanár, tanszékvezető (ELTE BTK Kora Újkori Történeti Tanszék)

Restás Attila (EKKE) - Kemény János fejedelem és a bécsi udvar

Kemény Jánost a szászrégeni országgyűlés 1661. január 1-jén választotta fejedelemnek. Trónra lépését Kőváry László „államcsíny”-ként értelmezte, hiszen míg megválasztása azzal a feltétellel történt, hogy az új fejedelem megmarad a Porta hűségén, pár nappal később a nádor és az esztergomi érsek támogatásával már a császári oltalmat kérte Erdély számára. 1660-ban azt írja Kemény végrendeletében, hogy „több keresztyén országokból és fejedelmi személyektől” is vett intimatiókat, s ezek alighanem Porcia, Gonzaga és Lobkowitz hercegek voltak, akikkel dokumentált a kapcsolattartás. Milyen szerepe volt ebben a Csáky családnak, akikkel Kemény – felesége révén – sógorságban állt? Számíthatott-e az erdélyi katolikus főurak segítségére, s az érvek között szerepelt-e az erdélyi katolicizmus ügye? Mi motiválhatta a fejedelmet? Milyen információkra alapozhatta döntését? Milyen körülmények megváltozásában bízott, hiszen az 1658. május 24-re elnapolt gyulafehérvári országgyűlésen Kemény még azt kérte II. Rákóczi Györgytől, hogy ne pártoljon el a töröktől. Milyen csatornákon keresztül tájékoztatták egymást a bécsi udvarral és a magyarországi rendi s egyházi főméltóságokkal? Ezekre a kérdésekre keresem a választ, a kiadott forrásokon túl elsősorban a Wesselényi-levéltár misszilis-anyagára támaszkodva.

János Kemény was elected prince on 1st January, 1661 by the Transylvanian Diet in Szászrégen. His ascension to the throne was interpreted by László Kőváry as a "coup d'etat", since his election took place on the condition that the new prince would remain loyal to the Porte, and a few days later, with the support of the Palatine and the Archbishop of Esztergom, he requested imperial protection for Transylvania. In 1660, Kemény writes in his will that he also received intimations from "several Christian countries and princely persons", and these were probably Princes Porcia, Gonzaga and Lobkowitz, with whom he documented his contact. What was the role of the Csáky family in this, with whom Kemény - through his wife - was brother-in-law? Could he count on the help of the Catholic lords of Transylvania, and was the matter of Catholicism in Transylvania included among the arguments? What could have motivated the prince? What information could he base his decision on? What circumstances did he trust to change, since at the Gyulafehérvár Diet opened on 24th May, 1658, Kemény asked Prince György Rákóczi not to side with the Turks. Through which channels did they inform each other with the Viennese court and the Hungarian secular and ecclesiastical dignitaries? I am looking for answers to these questions, in addition to the published sources, primarily relying on the missile material of the Wesselényi archive.

Molnár Dániel (DE) - A „post mortem” uralkodói reprezentáció elmélete és sajátosságai, különös tekintettel az osztrák Habsburgokra (1705-1780)

A közismert maxima szerint semmi sem állandó, csupán a változás maga – kivéve az emberi élet végessége. A halál olyan megváltoztathatatlan élettani tényező, amely az emberi kultúra több évezredes fejlődését kezdettől fogva kíséri. A kora újkori társadalmi, politikai és kulturális térben megjelenő reprezentáció hatására a 17. század második felétől az európai nagyhatalmi politikában meghatározó és egymással vetélkedő államfők – köztük a Habsburg-ház uralkodóinak – élete fényűző tündérmesévé, mintegy színdarabbá változott, amelyben az első felvonást a születés, az utolsót pedig a halál és a temetés jelentette. A temetés immáron nem pusztán keresztény liturgiaként funkcionált, hanem keretet adott arra, hogy az elhunyt államfő életéről, regnálásáról, erényeiről végső nyugalomra helyezése előtt még egyszer, utoljára nyilvánosan megemlékezzenek, s így zárják le pompás, teátrális életét. A halott végső nyugalomának teret adó mauzóleum sem egyszerű sírkamra volt, hanem az uralkodói reprezentáció elválaszthatatlan része, utolsó stációja, amelyben ötvöződött a gyász és az elhunyt glorifikálása, felmagasztalása. A földi élet lezárultával a megboldogult fejedelem bevonult az Elysiumba, ahol dicső ősei között elfoglalta méltó helyét. Eladdig a történettudományi szakirodalom nem utalt rá, azonban fontos látni, hogy az uralkodók reprezentációjuk időbeli dimenzióját nem korlátozták saját életük tartamára, hanem tudatosan igyekeztek maguk köré olyan kultuszt építeni, amely azután is fennmarad, hogy ők már a másvilágra szenderültek. Előadásomban e „halál utáni” reprezentáció elméletét, illetve tárgyi megvalósulását vizsgálom, fókuszban a bécsi udvar hagyományaival.

According to the well-known maxim, nothing is permanent, only the change itself - except the finiteness of human life. Death is an unchangeable biological factor that has guided the development of human culture for thousands of years. From the second half of the 17th century onwards, the lives of the heads of state who dominated and competed with each other in European power politics, including the Habsburg monarchs, turned into a luxurious fairy tale, a kind of a play in which the first act was birth and the last was death and burial. The funeral was no longer a pure Christian liturgy, but a way of publicly commemorating the life, reign and virtues of the deceased once again, before their final rest, bringing their magnificent theatrical life to an end. The mausoleum, which was the final resting place of the dead, was no longer a simple tomb, but an essential part of the monarch's representation, a final stage in which mourning, glorification and praising of the deceased were combined. At the end of life, the deceased sovereigns entered the Elysium, where they took their rightful place among their glorious ancestors. Until now, the historical literature has not made any reference to it, but it is important to see that monarchs did not limit the time dimension of their representation to the duration of their own lives, but consciously sought to build a cult around themselves that would survive after they had died. In my lecture I will reflect on the theory and material realisation of this 'post mortem' representation, focusing on the traditions of the Viennese court.

Lengyel Mária (ELTE) - A bécsi udvartartás magyar tagjai (1766–1792)

Előadásomban a Habsburg-udvartartás magyar (vagy magyar kötődésű) tagjait vizsgálom az 1766 és 1792 közötti időszakban. Vizsgálatom kezdő korszakhatárának az 1766. évet választottam, ugyanis ez az év egész Európában, de különösen a Habsburg Monarchiában jelentős változások kezdetét jelentette. Lotaringiai Ferenc halálával egy több szempontból is igen izgalmas, folyamatos változásban lévő periódus kezdődik meg a bécsi udvarban. I. Ferenc

trónra kerülésével 1792-től pedig egy új kultúr- és politikatörténeti időszak kezdődik. A vizsgált korszakot nemcsak az uralkodóváltások teszik érdekessé, hanem az ekkor átalakulóban lévő udvari és uralkodói reprezentáció, illetve a változó politikai kultúra is. A fő kérdés az, hogy az új, szűkülő struktúrák között a magyarok miként találták meg a helyüket. Az udvartartás (*Hofstaat*) rangban és pozícióban is jelentősen eltérő tisztségviselői körével a nemzetközi kutatás az utóbbi évtizedekben behatóan foglalkozott. A Habsburg-udvartartás magyar tagjait a 16. század vonatkozásában Pálffy Géza, az 1711–1765 közötti időszakban pedig Kökényesi Zsolt kutatta, azonban az udvartartás 1766–1792 közötti magyar tagjairól eddig kevés információ állt rendelkezésre. A jelen előadásom célja az udvartartás magyar tagjainak az elemzése: hány magyar szolgált a bécsi udvarban, milyen pozíciókat töltöttek be, illetve milyen tendenciák figyelhetők meg császárvárosi jelenlétükben. Ezen vizsgálat révén megtudhatjuk, miként változott a magyarok aránya és pozíciója a bécsi udvartartásban, ami sokat elárul a Habsburg-magyar kapcsolatok változásáról is a 18. század második felében. Az előadásom utolsó részében egy, a korszakban szolgálatot teljesítő nő és férfi életpályáján keresztül mutatom be az udvari karrier alakulását.

This lecture examines the Hungarian members of the Habsburg court between 1766 and 1792. The starting point of the study is 1765, which marked the beginning of changes throughout Europe, particularly in the Habsburg Monarchy. The death of Francis of Lorraine initiated a period of continuous change at the Viennese court, which was in many ways very exciting. The year 1792 marked the beginning of a new period in cultural and political history with the accession of Francis I to the throne. This period is interesting not only because of the change of rulers but also due to the changing representation of the court and monarchy, and the evolving political culture. The main question is how the Hungarians found their place in the new, shrinking structures. The topic of the Hofstaat has been extensively researched in recent decades, with a particular focus on the Hungarian members of the Habsburg court during the 16th century by Géza Pálffy and during the period of 1711–1765 by Zsolt Kökényesi. However, there is limited information available on the Hungarian members of the court between 1766 and 1792. The objective of this lecture is to analyse the Hungarian members of the court. It aims to determine the number of Hungarians who served at the Viennese court during the research period, the positions they held, and the trends observed in their presence in the imperial city. This study will reveal how the proportion and position of Hungarians in the Viennese court changed, shedding light on the changes in Habsburg-Hungarian relations in the second half of the 18th century. In the final part of my lecture, I will illustrate the development of court careers through the lens of two individuals, a woman and a man, who served at the Viennese court during this period.

2024. május 10. péntek

Helyszín: ELTE BTK Történeti Intézet Szekfű Gyula Könyvtár

(1088 Budapest, Múzeum körút 6–8. I. em. 115.)

9:00 – 11:00

Nagyhatalmak diplomáciai és hadi diskurzusa

Szekcióelnök: Dr. Kármán Gábor tudományos főmunkatárs (HUN-REN BTK Történettudományi Intézet)

Ujj Zoltán (ELTE) - Intézkedések az ország védelméről. Az 1552. évi magyarországi várháború I. Ferdinánd király és Miksa főherceg levelezésének tükrében.

Az Oszmán Birodalom előtörése és a reformáció terjedése a rendkívül mozgalmas időszakot okozott a Habsburg Monarchia országai számára s az 1550-es évekre a Szent Római Birodalomban és magában a Habsburg-házban is súlyos belső feszültségek keletkeztek. Az ellentétek lecsillapítására I. Ferdinánd király (1503–1564) a birodalomba utazott, a háborúba sodródott Magyar Királyság védelmének megszervezését pedig legidősebb fiára és örökösére, Miksa főhercegre (1527–1576) bízta. A király és a trónörökös ezen időszakot érintő levelezésének egy jelentős része fennmaradt és ma az 1552. évi magyarországi várháború egyik fontos forrása, ám a magyar történetírás ezidáig csak az országban zajló hadi események megismerésére használta őket. Előbbiből következően figyelmen kívül lettek hagyva nemcsak a helyzet kormányzattörténeti, magyarországi hivatalokat is érintő aspektusai, hanem az tény is, hogy az ekkor még csak a kormányzás művészetével ismerkedő, későbbi uralkodó e vészterhes időszakban került először közelebbi kapcsolatba a Magyar Királysággal. Előadásomban a fennmaradt levelezés vizsgálatán keresztül mutatom be mit tudunk a főherceg ideiglenes kormányzati szerepéről, milyen nehézségekkel kellett szembenéznie a Bécsben maradt trónörökösnek és stábjának, valamint, hogy összességében hogyan működött a Dunai Habsburg Monarchia védelmi rendszere az uralkodó távollétében. Olyan adalékok kerülnek bemutatásra, amelyek több ponton módosítják, illetve finomítják a Magyar Királyság törökellenes védekezési képességéről és a Habsburg uralkodók szerepéről alkotott korábbi ismereteket. Az előadás a vizsgált levelezésen túl széleskörű levéltári és könyvtári kutatásokra támaszkodik.

Measures to Protect the Kingdom. The Habsburg–Ottoman War of 1552 in light of the correspondence between King Ferdinand I and Archduke Maximilian.

The rise of the Ottoman Empire and the spread of the Reformation caused a period of great turmoil for the countries of the Habsburg Monarchy, and by the 1550s, serious internal tensions had arisen in the Holy Roman Empire and in the Habsburg dynasty itself. In order to calm these tensions, King Ferdinand I (1503–1564) travelled to the Empire and entrusted the border defense of the Kingdom of Hungary, which was plunged into war,

to his eldest son and heir, Archduke Maximilian (1527–1576). A remarkable part of the correspondence between the King and the Archduke from this period has survived and is now an important source for the Habsburg–Ottoman War of 1552, but Hungarian historiography has so far only used it to get more knowledge about the military events in the country. As a consequence, not only the aspects regarding governmental history have been overlooked, but also the fact that for Archduke Maximilian (later ruler of the Monarchy) it was the first time he came into close contact with the Kingdom of Hungary during this period of trouble. In my lecture, I will demonstrate what we know about the Archduke's role in the provisional government, the difficulties Maximilian and his staff had to face in Vienna, and how the defense system of the Habsburg Monarchy functioned in the King's absence. Moreover, the lecture presents additions that modify and refine previous knowledge about the Kingdom of Hungary's ability to defend itself against the Turks and the role of the Habsburg rulers. The lecture is based on extensive archival and library research in addition to the correspondence examined.

Gillich Olivér (ELTE) - Hidak a kultúrák között – A konstantinápolyi Habsburg követség tolmácsai a 16. század második felében

A 16. században a nemzetközi kapcsolatok intenzívebbé válása magával hozta az egyes európai és Európán kívüli államok közötti diplomácia felértékelődését. Fokozatosan terjedt az a gyakorlat, hogy az uralkodók egymás udvaraiban állandó jelenléttel követeket állomásoztassanak. Az egyik legfontosabb központtá az Oszmán Birodalom szultánjának konstantinápolyi székhelye vált, ahol több európai uralkodónak volt állandó képviselője. A keresztény és muszlim világ között alapvető kulturális, ceremóniális és nyelvi különbségek voltak, melyek áthidalásához a követek kénytelenek voltak közvetítőket bevonni, akik közül a legfontosabb szerepet a tolmácsok játszották. Az általam vizsgált időszakban, vagyis a 16. század második felében a tolmácsok legtöbbször a Konstantinápoly melletti, Galata/Pera nevű külvárosában élő latin-keresztény közösség tagjai közül kerültek ki. Előnyük abból fakadt, hogy mivel egy multikulturális környezetben nőttek fel és éltek mindennapjaikat, így adott volt számukra, hogy ennek során egyszerre több nyelvet is elsajátíthattak, ráadásul kiváló helyismerettel is rendelkeztek. Nem volt ez máshogy az általam vizsgált Habsburg követség esetében sem. Elmondható, hogy ezek a személyek nem egyszer több évtizeden keresztül álltak szolgálatban, vagyis munkájuk élethosszig tartóan a követséghez kötötte őket. Azonban meg kell jegyezni, hogy mivel ezzel együtt a szultán alattvalói is voltak, így a hűségük nem egyszer erősen megkérdőjelezhető volt. Ebben az időszakban több tolmács is működött a követség alkalmazásában, akik közül most hármat emelnék ki: Mathia dal Faro (1558k.-1592/93; 1608-1611†), Domenico Zeffi (1558k.-1585†) valamint a fia, Augerio Zeffi (1586-?). Az előadás igyekszik az ő tanulmányaikat, pályafutásukat, családi hátterüket, karrierlehetőségeiket és konfliktusaikat bemutatni, ezáltal a Habsburg követség működésének egyik fontos elemét megvilágítani.

Bridges between cultures - Interpreters at the Habsburg Embassy in Constantinople in the second half of the 16th century

In the 16th century, the intensification of international relations brought with it an increase in the importance of diplomacy between individual European and non-European states. The practice of having the rulers stationed ambassadors at each other's courts with a permanent presence gradually spread. One of the most important centres was the seat of the Sultan of the Ottoman Empire in Constantinople, where several European rulers were permanently represented. There were fundamental cultural, ceremonial and linguistic differences between the Christian and Muslim worlds, and to bridge these differences the ambassadors had to use intermediaries, the most

important of whom were interpreters. In the period under study, the second half of the 16th century, the interpreters were mostly members of the Christian community living in the suburb of Galata/Pera, near Constantinople. Their advantage was that, having grown up and lived in a multicultural environment, they had the opportunity to learn several languages at the same time, and had an excellent knowledge of the area. This was no different in the case of the Habsburg embassy I studied. It is fair to say that these people have served for decades, meaning that their work has been tied to a lifelong ambassadorship. It should be noted, however, that since they were also subjects of the Sultan, their loyalty was often highly questionable. There were several interpreters working for the embassy during this period, three of whom I would like to highlight: Mathia del Faro (1558k.–1592/93; 1608–1611†), Domenico Zeffi (1558k.–1585†), and his son, Augerio Zeffi (1586–?). The lecture presentation will attempt to present their studies, careers, family backgrounds, career prospects and conflicts, thus shedding light on an important element in the workings of the Habsburg embassy.

Sinka Viktor Róbert (ELTE) - Börtönélet Konstantinápolyban. Friedrich von Kreckwitz állandó portai Habsburg követ személyzetének fogságban átélt viszontagságai

1591-ben a bécsi udvar új állandó Habsburg követet küldött Konstantinápolyba Friedrich von Kreckwitz személyében. Kreckwitz egy előkelő nemesi családból származott és-, a császár tanácsadója volt, mielőtt állandó követként a Portára küldték volna. Eleinte minden problémamentesen zajlott a Portán, a megszokott rendszer szerint végezte munkáját, azonban hamarosan a két birodalom (a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom) közötti határmenti konfliktusok felerősödése, valamint a magas rangú oszmán tisztviselők elégedetlensége miatt (az ajándékokkal kapcsolatban) a misszió tragikus fordulatot vett Kreckwitz és személyzete számára. 1593 tavaszán házkutatást tartottak nála Konstantinápolyban, melynek során megtalálták a követség pincéjében elrejtett titkos jelentéseket, amiket a követ készített Rudolf császár számára. Kreckwitz udvarmesterének, Gabriel Hann-nak az árulása következtében a törökök kezére kerültek az iratok, akik emiatt példás büntetésben részesítették az ellenséges Habsburg Birodalom követét és annak egész kíséretét. Házi őrizetre ítélték a követet személyzetével együtt, sőt eléggé rendkívüli módon még halálbüntetést is ki szerettek volna rájuk szabni, ezt azonban végül nem hajtották végre. Az állandó konstantinápolyi követek között egyáltalán nem megszokott módon Kreckwitz követet Szinán pasa (nagyvezír) gyakorlatilag túszul ejtette, majd magával vitte a magyarországi hadjáratra, személyzetének tagjait pedig börtönbe vetette az oszmán fővárosban. Friedrich von Kreckwitz az elszenvedett kínzások következtében 1593 őszén Nándorfehérváron életét veszítette. Kíséretének megfogyatkozott része azonban több, mint három éven át tartó fogság után kiszabadult és visszatérhetett Bécsbe. Előadásomban Friedrich von Kreckwitz állandó portai Habsburg követ személyzetének fogságban eltöltött éveit szeretném bemutatni. Az elemzés középpontjában pedig a követségi személyzet két tagjának, Friedrich Seidl orvosnak, valamint Kreckwitz apródjának, Mitrovicei Vratislav Vencelnek naplói állnak.

In 1591 the Viennese leadership sent a new permanent Habsburg ambassador to Constantinople named Friedrich von Kreckwitz. Kreckwitz, who came from a distinguished noble family, had been an adviser to the Emperor before being sent as ambassador to the Porte. At first, everything went smoothly at the Porte, the ambassador carried out his work according to the usual routine, but then, with the escalation of border conflicts, the escalation of tensions between the two empires and the dissatisfaction of senior Ottoman officials with the gifts, the mission took a tragic turn for Kreckwitz and his staff. In the spring of 1593, his house was searched in Constantinople as the envoy was preparing secret reports for the emperor, which he hid in the basement of the embassy's quarters. But the treachery of his quartermaster, Gabriel Hann, led to the documents falling into the hands of the Turks, who inflicted

exemplary punishment on the envoy and his entire entourage of the hostile Habsburg Empire. They sentenced the ambassador and his staff to house arrest and, rather unusually, they even wanted to impose the death penalty, but in the end it was not carried out. In a manner not at all usual among permanent ambassadors to Constantinople, Ambassador Kreckwitz was effectively taken hostage by the Pasha of Sinan, taken with him on his campaign in Hungary, and the members of his staff thrown into prison in the Ottoman capital. Friedrich von Kreckwitz was tortured and killed at Nándorfehérvár in the autumn of 1593, but a reduced number of his entourage were released after more than three years of captivity and allowed to return to Vienna. In my lecture, I would like to present the years of captivity of Friedrich von Kreckwitz's permanent Habsburg staff at the embassy in Porta, focusing on the diaries of two members of the embassy staff, Friedrich Seidl, a physician, and Kreckwitz's assistant, Vratislav Wenceslas Mitrovica.

Timári Krisztián (KRE) - Az 1788. évi bántási betörés

A Habsburg Monarchia utolsó törökellenes háborúja 1788-ban vette kezdetét több hónapnyi katonai-gazdasági felkészülést követően. II. József császár és a hadsereget irányító Franz Moritz von Lacy tábornagy is nagy várakozásokkal tekintett az 1788. évi hadjáratra, azonban a várakozások és a kezdeti lelkesedés ellenére csupán kisebb sikereket tudott csak felmutatni az öt részre szétosztott és több mint 1000 kilométeres szakaszt átölelő császári hadsereg. A nyár kezdetétől az eleinte agresszív támadó szerepet vállaló hadtestek fokozatosan átálltak a védekezésre. A Duna és Száva folyón való átkelések sikertelensége miatt a kezdeményezés a Porta kezébe került. Az Oszmán Birodalom részéről 1788. augusztus 7-én sikeresen végrehajtott orsovai támadással megkezdődött a bántási területekre való betörés, aminek az egyik legismertebb és legellentmondásosabb pontja a Karánsebesnél történt incidens-sorozat. Az eseményeket tekintve nem ez volt a legsúlyosabb időszak a császár által vezetett hadsereg számára, mivel a sikertelen visszavonulás után 1788 októberére a Bántás túlnyomó része a törökök kezére került. Az előadás célja, hogy jobban bemutassa a császári hadsereg pozicionálását, kommunikálását, illetve a mérhetetlenül gyorsan romló morálját a bántási betörés ideje alatt. Az 1788. évi hadjárat sikereit, úgy, mint Szabács, Hotin vagy Novi erődítményének bevétele teljes mértékben elhomályosult a bántási betörés miatt.

The Habsburg Monarchy's last war against the Turks began in 1788, after months of military-economic preparations. Both Emperor Joseph II and General Franz Moritz von Lacy, who commanded the army, had high expectations for the 1788 campaign, but despite expectations and initial enthusiasm, the imperial army, which was divided into five sections and covered a distance of more than 1,000 kilometres, only achieved minor successes. From the beginning of the summer, the corps, which had initially taken an aggressive offensive role, gradually switched to a defensive one. The failure of the Danube and Sava river crossings meant that the initiative fell to the Porta. The successful attack on the Ottoman Empire at Orsova on 7 August 1788 marked the beginning of the invasion of the Banat territories, one of the most famous and controversial events of which was the series of incidents at Karansebes. In terms of events, this was not the most serious period for the army under the Emperor, as after the unsuccessful retreat, by October 1788 most of the Banat had fallen to the Turks. The aim of this lecture is to better illustrate the positioning, communication and rapidly deteriorating morale of the imperial army during the invasion of Transylvania. The successes of the 1788 campaign, such as the capture of the fortresses of Szabács, Hotin or Novi, were completely overshadowed by the invasion of Banat.

11:15 – 12:45

A társadalom rétegei és strukturái

Szekcióelnök: Dr. Krász Lilla habilitált egyetemi docens (ELTE BTK Kora Újkori Történeti Tanszék)

Kocsis Annamária (KRE) - A Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyei boszorkányvadás társadalmi és kulturális háttere (1700–1783)

A boszorkányüldözések ugyan valamelyest hanyatlani kezdtek a 18. század közepén, jelentős mértékű csökkenés mindaddig nem történt, amíg Mária Terézia 1756-ot követő rendeleteivel közbe nem avatkozott. A központi hatalom intézkedései az 1770-es években féket vetettek a boszorkányüldözéseknek, de azok a jogszabályok nem kerültek hatályon kívülre, amelyek megtiltották volna a peres eljárásoknak a megindítását és lefolytatását. Nem jelentette a boszorkányüldözés teljes körű és tényleges megszűnését Magyarországon annál is inkább, mivel az uralkodói rendeleteket néhány vármegye a jogaik csorbításaként értelmezte és ellenállt azok foganatosításával szemben. Így, még 1770 és 1790 között is indítottak boszorkánypereket. Például Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyék területén az 1760-as és 1770-es, sőt még az 1780-as években is indult boszorkányság vádjával vizsgálat.

Előadásunkban az itteni, Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyei boszorkányságot és hiedelmeket, a boszorkányokkal szembeni eljárások tendenciáit és jellemzőit, valamint a boszorkányvadászkodást kiváltó folyamatokat szándékozunk bemutatni. A fenti célkitűzést követve a perekben szereplő boszorkányvadás tipologizálását kíséreljük meg. A vádak típusainak felsorolását követően arra teszünk kísérletet, hogy meghatározzuk a boszorkánysággal megvádoltak és vádlóik demográfiai jellemzőit, felvázoljuk a vádak típusait, a kiszabott büntetési nemeket, valamint rávilágítunk a térség boszorkánypereinek sajátosságaira, illetve egyedi eseteire. A kapott adatokból nyert összefüggésekkel azok a társadalmi konfliktusok körvonalazódnak, melyek kiegészítésként szolgálhatnak a térség boszorkányüldözésének jobb megértéséhez. Noha lokális perekről beszélünk, azok szervesen illeszkednek az európai kultúrkörhöz, ez adja kutatásunk létjogosultságát. Úgy gondoljuk, hogy az általunk elvégzett kutatás fontos adalékul szolgál a boszorkányság további kutatásához.

The decline in witch hunts began with the decrees of Maria Theresa after 1756. The measures taken by the central authorities in the 1770s put a brake on witch-hunts, but did not mean the complete and effective end of witch-hunting in Hungary. Even between 1770 and 1790, witch trials were still being carried out, for example in the counties of Szabolcs, Szatmár and Bereg. The aim of this presentation is to describe witchcraft and beliefs in Szabolcs, Szatmár and Bereg counties, the characteristics of the proceedings against witches, and the processes that led to witch accusations. After listing the types of accusations, the demographic characteristics of those accused of witchcraft and their accusers, the types of accusations, the punishments imposed, and the specific features and individual cases of witchcraft in the region are described. All these contexts outline social conflicts that help us to better understand the witch hunts in the region.

Gulyás Kristóf (PPKE) - A társadalom peremén – Egy vármegyei koldusösszeírás tanulságai

A 18. század Magyarország történetében a reorganizáció, egyszersmind az államszervezet és társadalom markáns átalakulásának korszaka. Az ország újjáépítésének egyik fontos része volt a hivatali szervezet, adminisztráció átalakítása, korszerűsítése, melynek következtében olyan szervek (például a Helytartótanács) jöttek létre, melyek az uralkodói akarat végrehajtóivá, közvetítőivé váltak. A 18. század során megugrott a hivatali irattermelés mértéke is. Ebben jelentős szerepet játszott a békés időszak, valamint az új intézmények átfogó információigénye, mely jelentős mértékben a „felvilágosult állam” és annak uralkodóinak önképéből következett. A fentebb tárgyalt tényezőknek köszönhetően jött létre az a mennyiségileg is jelentős összeírás-típusú vármegyei forrásanyag, melyek közül egyet, Moson vármegye koldusairól szóló összeírást, elemezni kívánok.

A koldusok és a társadalom egyéb marginális csoportjai iránt a 20. század folyamán nőtt meg a történettudomány képviselői részéről az érdeklődés. Az elmúlt évszázad folyamán során több fontos mű is született, mely a fentebb nevezett csoportok történetével foglalkozott; különböző módon közelítve meg a kérdést. Tanulmányomban egy konkrét forrás elemzésére vállalkozom, melyet Moson vármegye készített el a Helytartótanács utasítására 1783-ban.

Előadásomban be fogom mutatni kutatási eredményeimet, melyek alapján úgy vélem, hogy Moson vármegye társadalmi szempontból legnagyobb marginális csoportja, a koldusok visszatükrözik Moson vármegyének legfontosabb földrajzi és társadalmi jellemzőit. Erre a csoportra is jellemzőek a vármegye határhelyzetén alapuló jellemzők; kirajzolódik a vármegyén belüli kezdetleges urbanizáció néhány vonása: vonzáskörzetek, intézmények jelenlétének hatásai rajzolódnak ki a forráson keresztül. Végül a korszak problémáira is rámutat a forrás: az elmebetegségekben, elmebetegségben szenvedő emberek jelenléte a településeken, ellátásuknak hiánya; a szegényházak, ispotályok részvétele a szegényellátásban; a nők kiszolgáltatottabb helyzete; valamint az öregedésből fakadó, valamint a korban gyógyíthatatlan betegségek elesettség jelenléte, hozzájárulása az egyéni gazdasági hátrányok felhalmozódásához.

From the 2nd half of the 20th century, historians, in particular social historians, has shown a considerable interest in researching groups on the margins of society. In my presentation, I will present the results of my investigation of a census of beggars from the time of king Joseph II, which was made in 1783 by the officers of the Moson County. The theoretical basis of my analysis was based on the methodology of historical geography and historical statistics.

Bandi Kristóf Bálint (PTE) - Erdély társadalmi szerkezetének változásai az újkor hajnalán. A paraszti társadalom népesedési viszonyainak alakulása az újkor első évtizedeiben

Erdély sajátos társadalomfejlődésének vizsgálata bár hosszú múltra tekint vissza, számos aspektusa mindmáig tisztázatlan. Utóbbi jelenség hátterében mindenekelőtt a vonatkozó levéltári források töredezettsége, a korabeli iratkibocsátás esetlegessége, valamint a jelentős anyagpusztulás áll. A fennmaradt vonatkozó kútfők módszeres feltárására, illetve elemzésére

való igyekezet hiányában ugyanakkor ismereteink elmélyítésére, elképzeléseink revideálására sem adott a lehetőség. Míg az erdélyi rendek, egyszersmind a nemesi társadalom szerkezetével, illetve összetételével kapcsolatosan számos kutatási eredmény látott napvilágot, addig a paraszti társadalom népesedési viszonyainak alakulásáról kevés adattal rendelkezünk. A forrásviszonyok adta lehetőségek között társadalmi szerkezetükről átfogó képet a 18. század első harmadában kapunk, köszönhetően elsősorban a kormányzat által elrendelt összeírásoknak. A forráskorpusz bár elsősorban gazdasági jellegű adatokat tartalmaz, számos értékes információval szolgál a paraszti népesség társadalmi csoportjainak részarányáról, valamint az eltérő jogállású rétegek által betöltött társadalmi szerepek alakulásáról. Elemzésük mindemellett lehetőséget teremt arra is, hogy akár több évtizedes távlatban, az egyes közigazgatási egységek paraszti népességének társadalmi fejlődését komparatív módszereket alkalmazva vizsgáljuk. Az erdélyi paraszti népesség társadalmi viszonyainak elemzése számos új adalékkal szolgálhat a vizsgált korszak társadalomtörténeti viszonyainak megismeréséhez, egyszersmind részben kitöltheti a szakirodalomban tátongó hiátust. Előadásomban a paraszti társadalom strukturális jellegzetességeinek elemzésére, valamint összetételének vizsgálatára teszek kísérletet a belső-erdélyi közigazgatási egységek vonatkozásában az újkor első évtizedeiben.

The examination of the social development of Transylvania has a long history, but many aspects of it are still unclear. This is mainly due to the fragmentation of relevant archival sources, limited contemporary document releases, and significant material destruction. Without a systematic effort to explore and analyze remaining sources, our knowledge about the region's social development remains limited. While there have been many studies about the structure and composition of Transylvanian orders and the noble society, there is little information about the development of peasant society. However, thanks to government-ordered censuses, we have a comprehensive picture of their social structure in the early 18th century. Although the source corpus mainly contains economic data, it provides valuable information about the social groups within the peasant population and the evolution of social roles played by different strata. Comparative methods can be used to examine the social development of the peasant population of individual administrative units over several decades. The analysis of the social relations of the Transylvanian peasant population can provide new knowledge of socio-historical relations and partially fill gaps in the literature. In my presentation, I will analyze the structural characteristics of the peasant society and examine its composition in relation to the administrative units of Inner Transylvania in the first decades of the modern era.

14:00 – 15:00

Egyházi kapcsolatok viszonyrendszere

Szekcióelnök: Dr. Balogh Judit egyetemi tanár (EKKE BTK Ókori, Középkori és Kora Újkori Történeti Tanszék)

B. Székely Dorottya Piroska (ELTE) - Érseki patrónus – az esztergomi főszékeskáptalan személyi állományának vizsgálata 1666 és 1685 között

A kora újkori katolikus egyházi középrétegre vonatkozó gazdag és sokszínű forrásanyag, valamint a már elvégzett alap kutatások (és az azok nyomán rendelkezésünkre álló adattárak és névtárak) lehetővé teszik, hogy egyre többet megtudjunk egyházi pálya, mint bevett társadalmi mobilitási csatorna, valamint a patrónus-kliensi kapcsolatok és kapcsolatrendszerek működéséről. Szelepcsényi György 1666. január 22-én foglalta el az egyházi karrierje csúcspontját jelentő esztergomi érseki széket. Ezzel nem csak a magyar katolikus egyház élére került, de a következő majdnem két évtizedben ő rendelkezett a Magyar Királyság legjelentősebb székeskáptalanjának javadalmairól is. Az esztergomi főszékeskáptalan személyi állományának vizsgálata nem csak az egyházi középréteg társadalomtörténeti összetételéről, de a testület – nagyszombati időszakban végzett – gazdasági, hiteleshelyi és művelődéstörténeti működéséről való tudásunkat is tovább gyarapítja. Ezen kívül lehetővé teszi az érsek patrónusi tevékenységének értékelését is: a klientúra tagjainak azonosításával, pályájuk nyomon követésével Szelepcsényi támogatói tevékenységének mintázatai rajzolhatók fel. Előadásomban elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy az érsek mennyiben tekintett az esztergomi főszékeskáptalanra az általa patronált egyháziak karrierjének ugródeszkájaként: nehézséget jelentette-e a Lippay Györgytől örökölt káptalan átvétele 1666-ban, mennyire töltötte fel saját embereivel a testületet az évek során, illetve fenntartotta-e később a kapcsolatot egykori kanonokaival azután is, hogy azok a főpapi rétegbe emelkedtek vagy valamelyik központi kormányhivatalban vállaltak szerepet.

The Patronage of an Archbishop – the examination of the canons from the Chapter of Esztergom between 1666 and 1685

The various and numerous sources related to the middle layer of the early modern Catholic society, and the previous fundamental research (repositories and catalogues) allow us to learn more about the functioning of the ecclesiastical career as an established social mobility channel, as well as Patron-Clientela connections and systems. On 22 January 1666, György Szelepcsényi became the Archbishop of Esztergom, which was the highlight of his ecclesiastical career. This not only made him the leader of the Hungarian Catholic Church, but for the next nearly two decades he also decided about the benefices of the Hungarian Kingdom's most important Chapter. The examination of the associates of the Chapter of Esztergom enriches our knowledge about the composition of the ecclesiastical society's middle layer and the economic, juridical, and culture-historical activity of the Chapter during the period of its residence in Nagyszombat. Furthermore, it allows us to assess the Archbishop's patronage: by identifying the members of his Clientela system and tracing their careers, we can build a picture of the patterns of Szelepcsényi's activity as a patron. In my presentation, I primarily seek to answer the question of to what extent the Archbishop saw the Chapter as a springboard for the careers of the clergy he patronized: was it hard to take over the inherited College after the death of his predecessor, György Lippay in 1666, has he filled the Chapter with his people over the years, or has he stayed in connection with his former canons after they had risen into the prelacy or taken some kind of job in the central government offices.

Leba Eszter (EKKE) - A felekezeti szabadság narratívái Pápa és az Esterházyak küzdelmében

A 17. század Magyarországon a felekezeti konfliktusok évszázada volt, amelynek eseményei az országgyűlések politikai vitáitól a templomfoglalásokig sokféle szinten megnyilvánultak. Előadásomban elsősorban a földesúri rekatolizáció és az annak való ellenszegülés narratíváit, egy konkrét példáját szeretném bemutatni. A földesurak gyakran nem válogattak az eszközökben, a békés térítéstől kezdve, amely a meggyőzésen alapult, a fenyegetésen át, a nyíltan alkalmazott erőszakig mindent megtettek, hogy a saját hitükre térítsék az uradalmaikban élőket. Nem volt ez másként Pápa városa és az Esterházy család esetében sem. A mezőváros a Nyugat-Dunántúl egyik jelentős végvári és ipar-kereskedelmi központja volt a kora újkorban, amelynek lakói a 16. század végére csaknem teljesen protestánsokká váltak. A 17. században az Esterházyak szerezték meg a várost és Esterházy Pál (1635-1713) családfőségével megindult a lakosság katolikus hitre térítése. A végvári katonák és városi polgárok közös összefogással igyekezett ellenállni az őket érő nyomásnak. Ennek eredményeként – bár a követő évtizedek az Esterházyak védőernyője alatt a katolikus egyház megerősödését hozták –, a protestáns közösség megmaradhatott Pápán. A felekezeti konfliktus időszakának részletes elemzésre adnak lehetőséget az Esterházy hercegi levéltár eddig ismeretlen forrásai. Ezek feltárásával a földesúri rekatolizáció érvrendszere és szintjei, valamint az erre megnyilvánuló ellenállás (felekezeti szabadság igénye) érvrendszere és szintjei láthatóvá válnak, utóbbi két vonalon is: egyrészt a végvári katonaság alá-fölé rendeltségi viszonyrendszerében (egészen a bécsi udvarig eljutva), másrészt a polgárság és a földesúr viszonyrendszerében (vármegyei-közigazgatási, valamint országos világi és egyházi hivatalok szintjéig eljutva).

The 17th century was a century of sectarian conflict in Hungary, with events ranging from political disputes in parliaments to church occupations. In my lecture, I will focus on a concrete example of the narratives of landlord recatolization and defiance against it. Landlords were often indiscriminate in the means they used, from peaceful conversion to outright violence, to convert the people of their estates to their own faith. This was no different for the city of Pápa and the Esterházy family. Pápa was one of the important centres of the Western Transdanubian region in the early modern period, and by the end of the 16th century its inhabitants had become almost entirely Protestant. In the 17th century, the Esterházy family acquired the town and thus began the conversion of the population to Catholicism. The soldiers and citizens of the town tried to resist the pressure by joining forces. As a result, although the following decades saw a strengthening of the Catholic Church under the protective umbrella of the Esterházy family, the Protestant community in Pápa was able to survive. A detailed analysis of the period of sectarian conflict is provided by the hitherto unknown sources in the Esterházy archives. By exploring these, the system of arguments and levels of landlord recatolization and the system of arguments and levels of resistance (the demand for sectarian freedom) become visible, the latter on two lines: on the one hand, in the system of relations between the endowment military and the subordinate (up to the Viennese court), and on the other hand, in the system of relations between the bourgeoisie and the landlord (up to the level of the county administration and the national secular and ecclesiastical offices).

15:15 – 16:45

Jogi és közigazgatási kulturák

Szekcióelnök: Dr. Szabó András Péter tudományos munkatárs (HUN-REN BTK Történettudományi Intézet)

Bachus Dóra (ELTE) - A nádori helytartói hivatal pecséthasználata Révay Ferenc idejében (1543–1553)

A magyar kormányzattörténet éles vonallal különíti el a középkort és az újkort, a korszakok között több fontos különbséget kiemelve. Például az egyszemélyű kormányzati megbízásokat felváltotta a testületiség, az ad hoc jellegű döntéshozatal helyett kialakultak a központi irányelvek, és a magánjogi kapcsolatok helyett a közjogi jellegűek váltak a meghatározóvá. A változások természetesen nem egyik pillanatról a másikra történtek, hanem hosszú átmeneti időszakok eredményei voltak. A hivatali pecséthasználat esetében is megfigyelhető a változás: míg a középkori méltóságviselők a saját pecsétjeikkel hitelesítették a kormányzati funkcióban kiadott okleveleiket is, addig az újkorra kialakulnak az intézményeket jelképező pecsétnyomók, noha ezzel párhuzamosan, a kiadott iratok hitelesítésében egyre nagyobb teret kapnak az aláírások is. Jelenleg a történetírás még adós a kora újkori magyar pecséthasználat történetével, és egyelőre csak a gyakorlat bizonyos szeleteire van rálátásunk. Például Otto Adalbert Posse 1912-es munkájának köszönhetően ismerjük a Habsburg uralkodók magyar vonatkozású pecséteit, és újabban Fazekas István kutatásainak hála a Magyar Kancellária iratkiadási gyakorlatát. Új, heraldikai jellegű elemzést olvashatunk Kurecskó Mihály: A magyar királyi kettőspecsétek heraldikája 1526-1848 című művében. Jelen előadás egy eddig nem vizsgált kérdéskör, mégpedig a nádori szék üresedésének idején, a nádor bírói feladatainak ellátására létrehozott nádori helytartói hivatal (*locumtenens palatinalis in judicialibus*) pecséthasználatának bemutatására törekszik. A kutatásból kiderül, hogy milyen módon hitelesítette a dokumentumait egy kora újkori, átmenetinek szánt bírói fórum, és vajon az I. Ferdinánd uralkodása alatt felálló központi adminisztráció e téren mennyiben mutatott eltérést a középkori gyakorlathoz képest. Megállapítható továbbá, hogy a hivatal munkatársai közül ki volt jogosult pecsételésre. A források alapján megfigyelhető, hogy a 16. század során hogyan alakul a nádori helytartó és az ő szolgálatára rendelt ítélőmester közötti gyakorlati munkamegosztás, ami a nádor személyéhez köthető felső szintű bíraskodás korabeli történetére vonatkozóan is új eredményekkel fog szolgálni.

*The Hungarian government history draws a sharp distinction between the middle ages and the modern era, highlighting several important differences between the periods. For example, one man governmental mandates were replaced by collegiality, ad hoc decision making was replaced by central directives, and private law relations were replaced by public law ones. Of course, these changes did not happen overnight, but were the result of a long period of transition. The use of official seals also changed: while medieval dignitaries used their own seals to authenticate documents issued in a governmental capacity, by the modern era seal printers had become the symbol of the institutions, although at the same time signatures were increasingly used to authenticate documents. The present lecture aims at presenting a hitherto unexamined issue, namely the use of the seal of the office of the propalatine (*locumtenens palatinalis in judicialibus*), which was created to perform the judicial functions of the palatine during its vacancy. The research will show how an early modern, transitional judicial forum*

authenticated its documents and how the central administration set up during the reign of Ferdinand I differed from medieval practice. It can also be ascertained who among the staff of the office was authorised to seal. The sources show how the practical division of labour between the pro-palatine and the prothonotaries appointed to serve him evolved during the 16th century, which will also provide new insights into the operation of the palatinal court.

Rácz Balázs Viktor (ELTE) - Szerződési biztosítékok a kora újkori Erdélyben

Bár a szerződési biztosítékok rendszere nem teljesen ismeretlen a jogtörténeti kutatás előtt, az eddig kialakult képet elsősorban a perjogi szemléletű Hármaskönyvből és a 18–19. századi jogtudósok munkáiból kinyerhető adatok határozzák meg. A mindennapok joggyakorlata azonban ettől gyakran szembetűnően eltért, különös tekintettel az olyan partikuláris jogrendszerrel bíró területekre, mint Erdély vagy a Székelyföld. Éppen ezért szükségesnek látszik a szerződési biztosítékok rendkívül diverz rendszerét levéltári alapú kutatás révén feltárni, különösen a szavatosság és az ahhoz kapcsolódó tehervállalás, a kezesség, a zálogjog, a kötésbeli büntetés, valamint az áldomás és az eskütétel vonatkozásában. Előadásomban az erdélyi szerződéses gyakorlat és az ítélkezési praxis vizsgálata alapján kívánom bemutatni a szerződési biztosítékoknak a szerződés létrejöttében és annak későbbi bizonyíthatóságában, a szerződésben foglalt követelés érvényesítésében, illetve a szerződésszegés szankcionálásában betöltött szerepét. Emellett természetesen arra is kitérek, hogy általánosságban mely biztosíték milyen szerepet töltött be a jogügyletben és pontosan hogyan segítettek elő a szerződésben foglalt kötelezettség teljesítését, valamint hogy sor kerülhetett-e ezek párhuzamos alkalmazására. Tekintettel a téma interdiszciplináris jellegére, kutatásom során természetesen a jogtudomány és a történettudomány módszertanának és szempontrendszerének párhuzamos érvényesítésére törekedtem, ezzel is elősegítve az eredmények hasznosíthatóságát mindkét tudományterületen.

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Although the system of collaterals is not completely unknown to legal historians, the picture that has emerged so far is mainly determined by the data available from the Tripartitum and the works of 18th and 19th century jurists. However, the legal practice often conspicuously differed from this, peculiarly in areas with a particular legal system, such as Transylvania or Székely Land. It therefore seems necessary to unfold the highly diverse system of collaterals through archival research, especially in relation to warranty and related encumbrances, suretyship, pledge, contractual penalty, hospitality and oaths. In my presentation, I will examine the role of collaterals in the formation of a contract and its subsequent provability, the enforcement of a contractual claim and the sanctioning of breach of contract, on the basis of Transylvanian contractual practice and court cases. I will also, of course, refer to the role played by the collaterals in the legal transactions in general, the way in which they helped to enforce the contractual obligations and whether they may have been used parallelly. As the topic is interdisciplinary, my research naturally sought to apply the methodology and perspectives of both jurisprudence and history, thus facilitating the utilisation of the results in these disciplines.

Korpics Fanni (NKE) - Az államszervezet a kora újkorban kialakított modelljei miképpen befolyásolják ma Spanyolország, Olaszország és Franciaország közigazgatását

Európa talán legtipikusabban regionális államai ma Spanyolország, Olaszország és Franciaország, ez a fajta államszervezet pedig nem meglepő módon mélyen beágyazott ezen államok történeti múltjába. Mindhárom ország történelmének alakulásában nagy jelentősége volt azoknak a szubnacionális egységeknek, amelyeket ma régióknak hívnak, vagyis azt is mondhatjuk, hogy a jelenlegi regionalizált struktúra részben a történeti regionalizmusban gyökerezik. Erre épült azonban rá mindhárom állam esetében az a fajta nacionalista központosítás, amely szinte egész Nyugat-Európa kora újkori történetét meghatározta és utat nyitott a modernitás előtt. Előadásomban be szeretném mutatni, hogy a ma kvázi-föderális unitárius államnak titulált Spanyolországban milyen módon épültek egymásra a középkori fuerók, az abszolutizmus központosító törekvései, és a Franco-diktatúra túlzott centralizációja; miképpen határozza meg a mai regionális Olaszország közigazgatását az a történelmi múlt, amelynek során különálló államalakulatokból egységes napóleoni közigazgatási modellt megvalósító nemzetállam lett, majd a Mussolini rezsimet követően ismét a decentralizáció útjára lépett; valamint Franciaország a modern, közigazgatásilag centralizált, egységes nemzetállam prototípusa, milyen módon képes visszanyúlni regionális gyökereihez, amikor regionalizálni kezdi az államszervezetét. Ha alaposan megvizsgáljuk ezeknek az országoknak a közigazgatási szerkezetét, akkor számos inkonzisztenciát, egymással ellentétes hatást, irányt fedezhetünk fel, amelyek gyakran abból a hirtelen és jelentős államszervezési paradigmaváltásból fakadnak, amelyre az egységes európai nemzetállamok kialakulásakor, vagyis a modernitás kezdetén, közigazgatási szempontból a 17-19 között került sor. A prezentációban ezek azonosítására és magyarázatára is kitérek.

The most regional states in Europe perhaps are Spain, Italy, and France, this regionalised model is however deeply entrenched in their respective historical pasts. Those subnational units, now called regions had a huge impact on the course of history in all three of these countries, therefore it can be said that their current regionalised structures are based on historical regionalism. Then nationalist centralisation came to the fore, that determined the modern history of almost every country in Western Europe, and that eventually opened the way for modernity. In my presentation I wish to shed light on how the system of the ancient fueros, the centralising ambitions of absolutism, and the overly centralising nature of the Franco regime in Spain were built on one another to create that unitary state that is often called a quasi-federal system; in what way Italy's past of separate independent states uniting in nation-state realizing a Napoleonic centralised administrative model affected the road towards decentralisation after the end of the Mussolini era, and how France can relate back to its regional roots when introducing administrative deconcentration despite being the prototype of the unitary nation-state with a central administration. When we look at the administrative structures of these states, we are bound to find a number of inconsistencies, opposite forces and directions that derive from that often sudden and important organisational paradigm shift that characterised the birth of the single European nation-states at the beginning of modernity, which in terms of administration sciences is put between the 17th and 19th centuries. In my presentation I would like to identify and explain these too.

17:00 – 18:30

Politikai párbeszéd és nyilvánosság

Szekcióelnök: Dr. Novák Veronika habilitált egyetemi docens (ELTE BTK Középkori Történeti Tanszék)

Jelenfi Róbert (ELTE) - Az 1687-es konstantinápolyi „gabonaválság” frankofón nyilvánossága és a francia nagypolitika

Konstantinápoly a 17. század végén a korabeli Európa egyik legpezsgőbb, legnépesebb (fő)városa lehetett, hiszen egyes becslések szerint lakossága ekkor már a 300 000 főt közelíthette. Ám a nyüzsgő, szinte folyamatosan növekvő embertömeg szüntelen élelmezése és ellátása rendre súlyos logisztikai és gazdasági kihívások elé állították a szultánokat. Ezen feladatok közül is kiemelkedett a táplálkozás alapjait szolgáló gabona behozatala, amelyet a kor szokásainak megfelelően főként tengeri, vízi úton juttattak a Padisah városába. Evlija Cselebi szerint a 17. század közepén éves szinten több mint 50 000 tonna gabona érkezett hajókon a „központi” silókba, nem számolva a magánraktárakat. A város azonban paradox helyzetben találta magát. Az irigylésre méltó geostratégiai helyzete ellenére Rhoads Murphey rámutatott, hogy az ellátási lánc gyengepontja épp a kereskedelmi flotta volt, hiszen az oszmánok a 17. századra kvázi lemondtak a tengerekről. Ez a „szűk keresztmetszet” pedig háborús időkben még súlyosabbá válhatott az importfüggő fővárosban. A Szent Liga háborújának idején (1684 – 1699) a törökök tengeren is masszív ellenfelekkel találtak szemben magukat (Velence, Pápai Állam, máltai és kozák kalózok), akik képesek voltak Isztanbult elvágni utánpótlási vonalaitól ezzel kisebb-nagyobb élelmezési válságokat kiváltva. 1687 tavaszán is egész Európát bejárták hírek, miszerint a város éhezik, nem érkeznek gabonaszállítmányok. Nyáron a város felmentését azonban számos – többek között Hollandiában, hugenották által szerkesztett – lap francia kereskedőkhöz kötötte. Hogyan interpretálta ezen eseményt a francia „kormányzati hetilap” a Gazette de France? Belebonyolódtak egyfajta „propagandaháborúba” elutasítva a szultánnal való szövetkezés vádját? A hugenotta periodikák megemlítik Pierre de Girardin, konstantinápolyi francia nagykövet (1685 – 1688) nevét is az ügy kapcsán, így levelezéseiből próbálom kibontani a kormányzati álláspontot a török (élelmiszer)kereskedelem kapcsán. A titkos kabinetek, s a gazdag kereskedők érdekei megegyeztek a „hivatalos” sajtóban megjelent narratívával, esetleg volt köztük némi diszkrépancia? Előadásomban, többek között ezen kérdéseket próbálom megválaszolni.

By the end of the 17th century, Constantinople must have been one of the biggest, most populous (capital) cities in contemporary Europe, with a population estimated at nearly 300 000. However, the Sultans faced serious logistical and economic challenges in feeding and supplying the almost constantly growing population. One of these challenges was the importation of grain, which was mainly transported by sea and water to the city. According to Evliya Celebi, in the mid-17th century, more than 50,000 tonnes of grain arrived by ships to the 'central' silos annually, not counting private warehouses. But the city found itself in a paradox situation. Despite its enviable geostrategic position, Rhoads Murphey stressed out that the weak point in the supply chain was precisely the merchant fleet, since the Ottomans had basically abandoned the seas by the 17th century. This 'bottleneck' could become even more acute in wartime in the import-dependent city. During the war of the Holy League (1684–1699), the Turks also faced massive opponents at sea (Venice, the Papal States, Maltese and

Cossack pirates), who were able to cut off Istanbul from its supply lines, causing food crises. In the spring of 1687, news of the city's starvation and the lack of grain supplies spread throughout Europe as well. However, in the summer, the city's 'exemption' was linked to French merchants by a number of newspapers, including the ones edited by Huguenots in the Netherlands. How did the French 'official' newspaper, the Gazette de France interpret this? Were they engaged in a kind of 'propaganda war', rejecting the accusation of alliance with the Sultan? The Huguenot periodicals also mention the name of Pierre de Girardin, French ambassador at Constantinople (1685–1688), so I will try to extract Versailles' position on the Turkish (food) trade from his correspondence. Did the interests of the secret cabinets and the rich merchants coincide with the narrative in the 'official' press, or was there some discrepancy? In my presentation, I will try to answer these questions, among others.

Horváth Réka (ELTE) - Országhatárokon átívelő információáramlás. A Daily Courant és a Gazette d'Amsterdam tudósításai az 1705. évi magyarországi eseményekről

Előadásomban Anglia első napilapjának, a Daily Courant-nak azon tudósításait mutatom be, amelyeknek információit a holland Gazette d'Amsterdam-ból vette át, és amelyek a Rákóczi-szabadságharc 1705. évi eseményeire vonatkoznak. A 17. és a 18. század fordulója számos változást hozott az európai politikában. A kilencéves háború (1688–1697) után nem sokkal kezdődött a spanyol örökösödési háború (1701–1714), valamint a nagy északi háború (1700–1721), a Magyar Királyság területén pedig a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711). Ennek az eseménydús periódusnak katonai, politikai és gazdasági vonatkozású eseményei addig nem látott mennyiségű hírt generáltak, ezzel összefüggésben pedig exponenciálisan megnőtt az általános információigény, amely alól az angol olvasóközönség sem volt kivétel. Ezt az információigényt kielégítendő, egymás után alapultak különböző periodikák, amelyek népszerűsödésének utolsó akadályát a cenzúra-törvény 1695. évi hatályvesztése gördítette el. Az angol periodikus sajtó történetében fontos év volt 1702, ugyanis ekkor jelent meg először az ország első napilapja, a Daily Courant, amely 1735-ig működött. A korabeli lapoknak a forrásai elsősorban diplomáciai iratok és egyéb (legfőképp külföldi) periodikák voltak. Ez a Daily Courant esetében sem volt másként, ráadásul itt a szerkesztő minden esetben jelölte, hogy melyik periodika az adott hírközlés forrása. Ezek közül az egyik leggyakrabban citált lap a francia nyelvű Gazette d'Amsterdam volt, amely 1691 és 1796 között működött. Előadásomban a Daily Courant azon tudósításait mutatom be, amelyek kifejezetten a Gazette d'Amsterdam-ból érkeztek, a Rákóczi-szabadságharc 1705. évi, elsősorban politikai és diplomáciai eseményeire vonatkozóan, elsődlegesen azon szempontok alapján, hogy milyen típusú információkat vettek át, illetve hogy ezeket az információkat hogyan szerkesztették és közölték le a tudósításokban.

Kulcsszavak: Daily Courant, Gazette d'Amsterdam, a Rákóczi-szabadságharc hírei, kora újkori információáramlás

Flow of news across borders The reports of the Daily Courant and the Gazette d'Amsterdam on the occurrences in Hungary of 1705

In my presentation I am going to introduce the reports of England's first daily paper, the Daily Courant, which received their information directly from the dutch Gazette d'Amsterdam and covered the occurrences of Rákóczi's War of Independence in 1705. The turn of the 17th and 18th centuries introduced grave changes in European politics. The Nine Years' War (1688–1697) was shortly followed by the War of the Spanish Succession (1701–1714) and the Great Northern War (1700–1721). Simultaneously Rákóczi's War of Independence (1703–1711)

commenced in Hungary. This eventful period generated a great amount of news, and furthermore, an exponentially growing demand for foreign news was experienced, which the English readers were not excluded from. To meet this demand, various periodicals were established successively and the final obstacle to their popularization was removed in 1695 with the lapse of the censorship law. 1702 was a pivotal year in the history of the English periodical press due to the foundation of the country's first daily paper, the Daily Courant, which lasted until 1735. The sources of the contemporary newspapers were primarily diplomatic reports and correspondences as well as other (mostly foreign) periodicals. The Daily Courant was no exception; moreover in this case the publisher marked the source periodical at the beginning of each report. One of the most frequently cited of these periodicals was the dutch Gazette d'Amsterdam, which lasted from 1691 to 1796. In my presentation I am going to demonstrate the reports of the Daily Courant that specifically originated from the Gazette d'Amsterdam, focusing on the events of the Rákóczi's War of Independence in 1705, essentially in the realms of politics and diplomacy. The main emphasis will be on the types of information adopted, as well as how this information was edited and presented in the reports.

Keywords: Daily Courant, Gazette d'Amsterdam, reports on Rákóczi's War of Independence, early modern flow of news

Schvéd Brigitta (PTE, Mainz) - Magyarország és az európai hatalmi egyensúly a korai 18. századi angol politikai sajtóban

Péter Róbert sajtókutatásai alapján ismert, hogy a korai 18. század tekintetében alapvetően két politikatörténeti esemény kapcsán jelent meg a Habsburg Monarchia, kifejezetten pedig Magyarország, illetve a magyar ügy kiemelt hangsúllyal az angol politikai sajtóban: egyrészt az 1701-ben kirobbanó spanyol örökösödési háború és az azzal közel párhuzamos, az európai háborús eseménysorozatba több ponton is illeszkedő Rákóczi-szabadságharc (1703–1711), másrészt az 1740-ben kitört osztrák örökösödési háború idején. A Rákóczi-szabadságharc során az egyetemes Európa érdekéről szóló gondolat sok tekintetben megegyezett az angol politikai gondolkodásban ekkor már jól ismert politikai fogalom, a hatalmi egyensúly megteremtésének, biztosításának és fenntartásának elméletével. A gondolat mind II. Rákóczi Ferenc fejedelem, mind pedig diplomatáinak irataiban és levelezéseiben megjelent, akik több esetben explicit módon alkalmazták a hatalmi egyensúly elvét (vö. „Europae aequilibrii”, illetve a Magyarország, mint „Európa bilanxa”-gondolat). Különösen érdekes összefüggésekre világíthat rá, ha ezen szöveghelyek összevetésre kerülnek az egyidőben publikált angol politikai munkák fogalomhasználatával, melyre mindezidáig nem került sor. Előadásomban mindebből kiindulva és vonatkozó disszertációs kutatásom alapján arra kívánok rámutatni, hogy az angol politikai sajtóban a Rákóczi-szabadságharc éveiben milyen formában és kontextusban kapcsolódott össze a magyar ügy alakulása és a szatmári békét megelőző évek változó béketervezeteinek tartalma az európai hatalmi egyensúly gondolatával, idővel pedig hogyan változott az angol közgondolkodásban a magyar ügy megítélése a hatalmi egyensúly relációjában. Az előadás során a jól ismert angol publicisztikák, mint például a Daniel Defoe által szerkesztett „A Review of the State of the British Nations” releváns számai mellett a vezető, ám kevésbé ismert londoni sajtóorgánumokban publikált hírek és véleménycikkek kerülnek elemző bemutatásra, rámutatva a hatalmi egyensúllyal kapcsolatos fogalomhasználat jellegzetességeire és változásaira.

As recent periodical research has shown, the Habsburg Monarchy, and Hungary in particular, appeared with specific weight in connection with two major political events in the English political press of the early eighteenth-

century: the War of the Spanish Succession (1701–1714) and the War of the Austrian Succession (1740–1748). Throughout the former, almost in parallel with Prince Francis II Rákóczi's War of Independence in Hungary (1703–1711), the idea of the interest of a universal Europe, which appeared frequently in the writings and correspondence of Rákóczi and his diplomats (cf. "Europae aequilibrii", or the idea of Hungary as "Europe's bilanx"), was in many respects identical with the theory of establishing, securing and maintaining the European balance of power, a political concept that was already well-known in English political thought at the time. A comparison of the terminology used in Hungarian diplomatic correspondence with that used in English political works published at the same time, which has not yet been done, may reveal particularly interesting conceptual correlations and even connections. In my presentation, I intend to provide an overview of the current state of the research of my doctoral thesis aimed at addressing these conceptual relations. Focusing on the analysis of English, specifically London newspaper articles, I seek to point out how the perception of the role of the Habsburg Monarchy and especially the development of the Hungarian cause was linked to the idea of the European balance of power in the English political press during the years of the Hungarian War of Independence. In the presentation, I shall focus on the examination of the political discourse of well-known English periodicals such as Daniel Defoe's "A Review of the State of the British Nations", as well as relevant, but less-known issues of leading London newspapers to highlight the characteristics and changes in the use of the term 'balance of power' as a political concept.